

BANKLARGA VASIY TAYINLASH

*Raimova Dilnoza Adhamovna
Yursunbekov Ilhombek Usmonbekovich
Qodirova Nilufar G'ayratovna
Farg'ona Shahar kasb-hunar maktabi
maxsus fan o'qituvchilari*

Annotatsiya: Ushbu maqolada banklarga vasiy tayinlash va ularga beriladigan huquq va majburiyatlar haqida to'liq malumot berilgan.

Kalit so'zlar: Mijoz manfaati, Ochiq turdagi aksiyadorlik banki, Yopiq turdagi aksiyadorlik banki, Bank foydasi, Bank zarari, Bank vasiysi, Vasiy huquqlari, Ekvivalent mablag', Bank ochish, Banklarni tugatish, Bankni majburiy tugatish, Bankni ixtiyoriy tugatish, Bank litsenziyasi, Litsenziyani bekor qilish, Litsenziyani qaytarib olish.

Banklar va bank faoliyati to'g'risidagi qonunning 36-moddasiga asosan banklar faoliyatida muammolar yuzaga kelgan hollarda ularga vasiylar tayinlanishi mumkin. Vasiylarni tayinlash O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 1998-yil 19-dekabrda 570-son bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan — "Banklarga vasiylik qilish to'g'risida"gi nizomga asosan amalga oshiriladi. Vasiylik Markaziy bank tomonidan kompleks ma'muriy-huquqiy, tarkibiy, moliyaviy choralar ko'rish orqali tijorat bankining faoliyatini yaxshilash, qonun talablari asosida ish yuritilishini ta'minlash, agarda uni moliyaviy barqarorlashtirish iloji bo'lmasa, bankni qayta tashkil etish yoki uni tugatishga tayyorlash uchun tayinlanadi. Bank tomonidan qonunchilik va Markaziy bank me'yoriy hujjatlari talablariga rioya qilinmasdan bank faoliyati xavfsizligi va sog'omligi buzilgan, Markaziy bank talablari bo'yicha aniqlagan kamchiliklar o'z vaqtida bartaraf qilinmasdan bankning zarar ko'rishiga, bank kreditorlari va omonotchilari manfaatlariga ziyon etishiga olib keladigan hollar yuzaga kelganda, bankning muvaqqat ma'muriyatini tayinlash yuzasidan qaror qabul qilinadi va Markaziy bank bo'yicha vasiy tayinlaydi hamda vasiylik qilish haqida farmoyish chiqaradi. Farmoyish matbuotda e'lon qilingan kundan e'tiboran kuchga kiradi. Bankning faoliyati quyidagi hollarda bankning kreditorlari va omonotchilari uchun xavfli hisoblanib vasiy tayinlanishi lozim: a) barcha darajadagi kapital yetarliligi koeffitsiyenti Markaziy bank o'rnatgan ko'rsatkichdan 75% va undan yuqori darajada kamayganda; b) bank o'z kreditorlari va omonotchilarining talablari bo'yicha to'lovlarni amalga oshira olmaganda; d) bank ko'rgan zarar summasi oxirgi uch chorak davomida har bir kvartalda bankning umumiy regulyativ kapitalining 10 foizi miqdorida yoki qaysi davr bo'lishidan qat'iy nazar bankning umumiy regulyativ

kapitalining 50 foizi miqdorida bo'lganda; e) omonotchilar mablag'lari saqlanishi va ular manfaatlariga ziyon keltirishi mumkin bo'lgan boshqa hollarda Markaziy bank banklarga vasiy tayinlash to'g'risida qaror qabul qiladi. Vasiy tayinlash to'g'risida qaror qabul qilishda Markaziy vasiylik mexanizmi orqali bankning moliyaviy holatini zarur ijobiy holatga olib chiqish, bank aktiv va passivlarini saqlab qolishga e'tibor qaratadi. Vasiy mas'ul shaxs bo'lib, vasiylik davrida bankni muvaqqat ma'muriyat boshqaradi. Vasiylik rejimi boshida 12 oy muddatga tayinlanadi va bank bo'yicha vasiylik qilish xarajatlari to'liq bankning o'z mablag'lari hisobidan qoplanadi. Bankning vasiysi qonun doirasida ma'lum vakolat va huquqlarga ega bo'ladi va u vasiy bankning mansabdor shaxslari va uning aksiyadorlari vakolatlarini ko'rib chiqishi, bank ahvolini normallashtirish uchun zarur choralar ko'rishi, jumladan, qonun hujjatlariga muvofiq filiallarni yopishi, mansabdor shaxslarni va xizmatchilarni ishdan bo'shatishi mumkin. Vasiy istalgan paytda fuqarolarning depozitlari va investitsiyalari bir yildan ko'p bo'lmagan muddatga qisman yoki to'la to'xtatib qo'yilganligini e'lon qilishi mumkin, bunda vasiy depozitlar va investitsiyalarning taxminiy qiymatini saqlab qolish bo'yicha choralar ko'rishi shart. Basharti, vasiylik vaqtida yoki vasiylik davrining oxirida Markaziy bank tomonidan bankni sog'lomlashtirishning iloji yo'qligi aniqlansa, bank litsenziyasi chaqirib olinadi va u belgilangan tartibda tugatiladi. Markaziy bank tomonidan vasiy sifatida yetarli kasbiy malaka va tajribaga ega bo'lgan Markaziy bank xodimlari, yuridik, konsalting firmalari xodimlari yoki boshqa mutaxassislar jalb qilinishi mumkin. Bankning aksioneri, kreditori, qarz oluvchisi yoki bank bilan bog'liq boshqa shaxslar vasiy bo'lishi mumkin emas. Vasiyning vazifasi qonunchilik talablari asosida bank kreditorlari va omonotchilarining manfaatlarini himoya qilish maqsadida bankning to'lovga layoqatligini tiklash va ta'minlashga qaratilgan choralar ko'rish, boshqaruv mexanizmini shakllantirish, yo'l qo'yilgan kamchilik va xatolarni bartaraf qilish va bank faoliyatini moliyaviy sog'lomlashtirishga qaratilgan samarali chora-tadbirlarni amalga oshirishdan iboratdir. Vasiy tayinlangan paytdan boshlab: a) bank boshqaruvi, kengashi va aksionerlar umumiy yig'ilishining vakolatlari to'xtatiladi va bu vaqtlar vasiyga o'tadi; b) vasiylik o'rnatilgan bankning nomidan ish ko'radi, qaytarib berish sharti bilan o'z mamlakatida pul depozitlari va boshqa boyliklarni qabul qilish huquqiga egaligini tasdiqlovchi xat; - bank nazorati organining muassis bankning o'zi joylashgan va, ro'yxatdan o'tkazilgan joyda nazorat ostida ekanligi haqidagi yozma tasdiqnoma; - muassis bankning oxirgi uch moliya yili uchun tuzilgan, auditorlik firmasi tasdiqlagan yillik hisobotlari, shu jumladan, foyda va zararlar haqidagi konsolidatsiyalangan balansi va hisoboti; - bank nazorati organi muassis bank tashkil etayotgan bankning ustav kapitalida ishtirok etishi uchun bergan yozma ruxsatnomasi yoki bunday ruxsatnoma muassis bank mansub bo'lgan davlatning qonun hujjatlariga muvofiq talab etilmasligining yozma tasdig'i. Faoliyat yuritib turgan banklar ustav

kapitalidagi hissa xorijiy shaxslar tomonidan sotib olinayotganda ham ushbu hujjat xorijiy shaxs tomonidan Markaziy bankka taqdim etilishi lozim bo'ladi. Bulardan tashqari, xorijiy muassislar O'zbekiston Respublikasida yangi tashkil etilayotgan yoki faoliyat yuritayotgan banklarning ustav kapitalida ishtirok etgan taqdirda: - xorijiy norezidentning to'lovga qobiliyatligi to'g'risida unga xizmat ko'rsatuvchi bank tomonidan berilgan tasdiqnoma; - O'zbekiston Respublikasi hududida bank tashkil etilishida ishtirok etish uchun mazkur mamlakat nazorat organining roziligi; - muassis mansub mamlakatning savdo reyestridan ko'chirma yoki yuridik maqomini tasdiqlovchi boshqa muqobil hujjat. Xorijiy kapital ishtirokidagi banklarda bank kengashining kamida bitta a'zosi O'zbekiston Respublikasining fuqarosi bo'lishi lozim. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki bank tashkil etish uchun zarur bo'lgan barcha zarur hujjatlarni talab qilishga haqli bo'ladi. Taqdim etilgan hujjatlar Markaziy bank tomonidan ikki oy muddat ichida ko'rib chiqilishi kerak. Markaziy bank bank faoliyati bilan shug'ullanishi uchun dastlabki ruxsatnoma berish masalasini hal etish jarayonida tashkil etilayotgan bank muassislarining moliyaviy imkoniyatlari va nufuziga, bank rahbarligiga taklif etilayotgan shaxslarning kasbiy mahoratiga, biznes va moliyaviy reja ko'rsatkichlariga, tashkil etilayotgan bankning binolar va uskunalari bilan ta'minlanganlik darajasiga ham e'tibor qaratadi. Bank ochilgunga qadar lokal, elektron tarmoq bilan ta'minlangan bo'lishi, dasturiy ta'minotning tarmoq variantining Markaziy bank tomonidan litsenziyalanishi kerak. Shuningdek, vasiy: a) muvaqqat ma'muriyat uchun bank xodimlari ichidan, bank nazorati, faoliyatining huquqiy asoslarini, audit va buxgalteriya hisobini mukammal biluvchi mutaxassislarni yollashi; b) bankning moliyaviy holatidan kelib chiqib xodimlar uchun ish haqi miqdorini belgilashi; d) mehnat qonunchiligi talablariga muvofiq bank xodimlarini ishdan ozod qilishi; e) bankning filiallari yopish to'g'risida qarorlar qabul qilishi va ularni yopish; f) bankning aksiyalari va boshqa qimmatli qog'ozlari bo'yicha dividendlar to'lashni to'xtatishi, shuningdek, xodimlarni rag'batlantirishi; g) bankning investitsiyalash va kreditlashga oid shartnomalariga o'zgartishlar kiritishi; h) bank aktivlari va passivlarini sotishi, sudda bankning nomidan ish ko'rishi mumkin. Vasiyning yozma rozilgisiz bankning nomidan va mablag'lari hisobidan ish ko'rish haqiqiy emas deb hisoblanadi. Markaziy bank tomonidan vasiy tayinlangan kundan boshlab bank aktivlari ustidan nazorat o'rnatish vasiyning zimmasida bo'ladi. Bu borada vasiy bankning mol-mulki, asbob-uskunalari, moliyaviy va moddiy mablag'lari, barcha qimmatliklar, jumladan, naqd pullar, qimmatli qog'ozlar, transport vositalari va boshqalarni saqlash, xavfsizlik tizimini ta'minlashi lozim. Shuningdek, vasiy vakillik raqamlarining holati bo'yicha hisobotni taqqoslab boradi, pul mablag'lari va valyuta mablag'larining hisobini yuritadi, bank mulkini inventarizatsiyadan o'tkazadi, bankning balansi va kredit portfelini tekshiradi, bank aktivlarini baholaydi va Markaziy bankka ma'lumotnoma tayyorlaydi. Vasiylik

muddati tugagandan keyin vasiy bankning moliyaviy holati va kelajakdagi faoliyat rejasi to'g'risida yozma hisobot taqdim etadi. Agar bankning moliyaviy ahvoli barqarorlashgan bo'lsa - bankning aksionerlari, bank boshqaruvi va kengashining vakolatlarini tiklash yoki vasiylik muddatini uzaytirish, bankning aktiv-passivlarini sotish yoki bankni qayta tashkil etish yoki bankning litsenziyasini qaytib olish va bankni tugatish to'g'risida o'z xulosasini beradi. Vasiylik muddati davomida Markaziy bank vasiy ustidan nazorat olib boradi. Zarur hollarda vasiylik faolliyati bo'yicha tavsiyalar va yo'nalishlar beradi, bank faoliyatiga oid ma'lumotlar va hisobotlarni talab qiladi va tekshirib boradi, vasiy tomondan bajarilgan ishlar bo'yicha uning hisobotini eshitib boradi, lozim bo'lsa yana olti oygacha vasiylik muddatini uzaytirishi, bankga tayinlangan vasiylikni to'xtatishi, bankni tugatishi mumkin. Bank ta'sischisi, Bank aksiyadori, Bank manfaati, Mijoz manfaati, Ochiq turdagi aksiyadorlik banki, Yopiq turdagi aksiyadorlik banki, Bank foydasi, Bank zarari, Bank vasiysi, Vasiy huquqlari Ekvivalent mablag', Bank ochish, Banklarni tugatish, Bankni majburiy tugatish, Bankni ixtiyoriy tugatish, Bank litsenziyasi, Litsenziyani bekor qilish, Litsenziyani qaytarib olish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

prof. M.Yuldashev Sh. Z.Abdullayeva A 15 Bank ishi: Darslik / Sh. Z. Abdullayeva; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. – T.: «Iqtisod-Moliya», 2017. – 732 b.